

İSMAIL GASPIRALI BEY İLE RÖPORTAJ*

Belkıs ULUSOY**

Abstract

In this writing we gave place to the interview with İsmail Bey Gaspiralı published in *Tasvir-i Efkâr* in 27 June 1914, number 1134, who was an important person of Russian Turks. In this interview Gaspiralı talked about the importance of education. He talked about his new method of education named "usul-i cedid" would save the Russian Turks from the economic colapse and the ignorance. Then he talked about the education is the most important factor in the development of a nation. Then, he emphasized the importance of newspapers, in the development of the education.

Key words: Russian Turks, İsmail Gaspiralı, education .

.....

Şimdiye kadar defalarca yazmış olduğumuz üzere, İslamlik bilhassa Rusya muhitinde büyük bir ilerleme ve gelişme

*İsmail Gaspiralı Bey ile Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, sayı: 1134, 27 Haziran 1914, s. 3-4'de yayınlanan röportaj, Osmanlıcadan Latin alfabesine çevrilmiş ve dill sadeleştirilmiştir

**Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

göstermekte olup, Rusya Müslümanlarındaki* (Rusya Türkleri) bu ilerleme ve gelişme isteği gerçekten de takdire değer bir durumdur. Kırım'da yayınlanan *Tercüman* gazetesinin sahibi ve baş yazarı olan İsmail Gasprinski Bey'in** ise, Rus ve Kırım Müslümanları (Kırım Türkleri) arasında kültür ve terakkinin yaygın bir hâl almasındaki meziyetini takdir etmeyen kimse yoktur. Gasprinski, geçtiğimiz günlerde şehrimizi ziyaret etti. *Tasvir-i Efkâr* olarak biz de kendileriyle görüşmek ve kendilerinden, Rusyalı Müslümanların durumuna dair geniş malumat almak istedik. İsmail Gasprinski Bey, müracaatımızı nezaketle kabul ettiler. Yalnız, Türk-İslam alemi için son derece öneme haiz bulunan bu kişinin açıklamalarını vermeden önce tercüme-i haline dair birkaç satır yazı yazmak istiyoruz.

İsmail Bey, Kırım asilzadelerinden olup, ilk öğrenimini Kırım'ın eski usul öğrenim veren mekteplerinden birinde tamamladıktan sonra Moskova Harp Okulu'na girmiş, ancak bir müddet sonra askerlik mesleğini terk edip Paris'e giderek, eğitimine üç dört sene kadar Fransa'da eğitimine devam etmiş, 1874 tarihinde İstanbul'a gelerek bir süre de Şark Merkez-i Ulûmu

* Bu dönemlerde, Ruslar, Çarlık Rusyası topraklarında yaşayan Türk halklarının tümünü Müslüman veya Tatar olarak adlandırmakta olup, bu tabir Türk aydınları tarafından da benimsenmişti.

** İsmail Bey Gaspralı (Gasprinski): 1851-1914 yılları arasında yaşayan Gaspralı, Kırım Tatarı olup, Çarlık Rusyası topraklarında yaşayan tüm Türklerin, milli bir uyanışa geçemedikleri takdirde, Rus kültürü içinde eriyip gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği düşüncesinden hareketle "dilde, işte, fikirde" birlik söylemiyle faaliyete geçmiş ve yenilikçi fikirlerini, yayınlamış olduğu *Tercüman* gazetesi aracılığıyla tüm Rusya Türkleri arasında yaymış bir Türk aydınıdır. Türkiye Türkçesinin tüm Türk kavimleri arasında ortak lehçe olarak benimsenmesi ve böylece Türk halklarının birbirlerini daha rahat anlamalarını amaçlayan Gaspralı, kurmuş olduğu 'usul-i cedid' okullarında verdiği modern eğitimle Rusya Türklerinde cehaletin önüne geçerek, halkın daha bilinçli, milli terbiye ve kültürüne bağlı şekilde yetişmelerini sağlamaya gayret etmiştir (Saray 1996: 535).

ile temasta bulunmuş, buradan Bahçesaray'a* dönüp memurluk hizmetine başlamıştır. İlk memuriyeti, adı geçen şehrin medreselerinden birinde Rusça öğretmenliği olmuştur. İki sene kadar Rusça öğretmenliği yaptıktan sonra aynı şehrin belediye riyasetine seçilmiş, gayet şerefli olan bu görevde beş sene kalmıştır.

İsmail Bey küçük yaşından itibaren gayet milliyetçi bir kişiliğe sahip olmuştur. Mensup olduğu Rusya Müslümanlarını son derece geri kalmış olarak gördüğünden ve bu durumu daima büyük bir üzüntüyle karşılamış olduğundan, öteden beri milletin cehalet ve sefaletten kurtuluşu çarelerini araştırmıştır. Rusya ve Avrupa yüksek eğitim kurumlarında edindiği derin ve esaslı eğitim ile, öğretmenlik ve belediye riyaseti gibi gayet mühim memuriyetlerde kazandığı birikimlerin de katkısıyla nihayet, Rusya Müslümanlarının bu sefalet ve cehaletten kurtulmasının çaresini keşfetmiş ve bu çarenin, insaniyet, medeniyet ve saadetin yegane âmili olan eğitimde bulunduğu kanaat getirmiştir. Bu gayretli ve çalışkan zat, tüm hayali olan çareyi keşfettikten sonra bunun gerçekleşmesi için teşebbüse geçmekte hiç tereddüt etmemiştir. Bu maksat ile İsmail Bey bir taraftan *Tercüman* adında yarı Rusça, yarı Türkçe olarak Rusya'da ilk defa olmak üzere bir İslam gazetesi yayınlamış ve bu gazeteyi Rusya'nın ve daha doğrusu bütün Türklük aleminin her tarafına yaymış ve diğer taraftan Bahçesaray'da eğitim sistemini Avrupa okullarında olduğu şekilde modern bir ilk öğretim sistemine dönüştürmek amacıyla çalışmalarında bulunmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda, yeni

* Bahçesaray; Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti

usulde öğrenim verecek ilk öğretim kurumlarında ders verecek olan öğretmenlerin usul-i cedid* adı verilen yeni sistemi öğrenecekleri “Tecrübe Öğretmen Okulu”nu kurmuş ve bu okulda usul-i savti** sistemini tatbik etmiştir. Yeni sistemle eğitim veren bu okulda Rusya’nın her tarafından gelen öğretmenlere eğitim verilmiş ve bu gayretin neticesi olarak beş on sene zarfında Rusya Müslümanları arasında eğitim tamamıyla yaygınlaşmıştır. *Tercüman*’ın teşvikiyle tesis edilen bu okullardan Rusya’nın her yerinde açılmıştır. Petersburg, Kazan, Orenburg, Sivastopol, Odesa, Yalta, Tomski vesair Müslüman yardım dernekleri İsmail Bey’i kendilerine yaşadığı müddetçe fahri aza tayin ettikleri gibi, Kazan ve hatta Sibiry’a’nın Doğusunda, en önemli noktalarda kurulan yeni okullardan bazılarında halk tarafından “Gasprinski mektebi” ismi verilmiştir. Kazan’daki Müslüman fabrikaları yeni bir sabun imal etti mi, ismine “Gasprinski” dediği gibi, bir Müslüman şeker fabrikası yeni bir çeşit şekerleme imal ettiği zaman onu “Gasprinski” olarak isimlendirmiştir. Rusya Müslümanları arasındaki medenileşme ve yenileşme hareketinin en büyük hadimi olan İsmail Gasprinski doğal olarak konuyla ilgili bilgi verme ve açıklama yapmaya en yetkili kişi olduğundan dolayı, vereceği malumattan

* Usul-i Cedid: Rusya Türklerinin geri kalmışlığını fark ederek modern eğitim vermenin yollarını arayan Gaspralı İsmail Bey tarafından geliştirilen, modern usulle ve milli terbiye ile eğitim veren okul. İki 1884’de Kırım’da açılmıştır. Milli bütünlüğün alt yapısını hazırlayacak olan bu okullarda, İslami bilgilerin yanı sıra modern ilimler ve Rusça da öğretiliyordu. Rus-Azerbaycan okulları gibi bu okullar da gerici kesim tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmişse de faaliyetlerinden ödün vermemiştir (Yüksel 2001: 19).

** Usul-i Savti: Usul-i Cedid okullarında, eski sistemle eğitim veren okullarda kullanılan ve çok vakit aldığı gibi başarı oranı da düşük olan okuma yazma öğretme sisteminin yerine uygulanmaya başlanan yeni okuma yazma öğretme metodu. Bu metod gereğince, önce harflerin ve bunların karşılık geldiği sesler tanıtılıyor ve sonra da bunların kelime içinde okunuş ve yazılışları öğretiliyordu (Kırımlı 2001: 7).

yararlanmak için kendilerine bir yazaramızı gönderdik. Yazaramızın Gasprinski ile gerçekleştirdiği röportajı aşağıda olduğu gibi yayınlıyoruz:

Yazaramız: Efendim, Kuzeyli* kardeşlerimizde son günlerde görülen yenileşme ve ilerleme hareketi hakkında biraz malumat verir misiniz?

Gaspıralı Bey: Hay hay. Hakim ve mahkum hangi millet olursa olsun kurtuluşunun eğitimle olduğuna kanaat getiriniz. Eğitimden mahrum bir milletin yaşadığı memleketi demiryolu ağı ile döşeyiniz, en mükemmel liman inşaatı ile donatınız, en son teknolojiyi ve yeniliği eline veriniz, o millet bundan asla istifade etmez ve edemez. Bilakis o memleketteki bu gibi medeniyet araçları ve teknolojiden istifade edip, eğitimden mahrum olan millet öncekinden daha çok sefalet ve ihtiyaca düşer. Bir milleti en müthiş ve en yeni askeri araç ve gereçle donatınız, eğitimden mahrum olduktan sonra bunlardan hiçbir fayda göremez. Her şeyden önce eğitim lazımdır. Bir memlekette medeniyet yolunda; yoldan, imardan, bankadan vs. önce mutlaka okul lazımdır. Hatta okul o kadar kutsal ve önemlidir ki, bundan daha önemli bir başka seçenek sunulamaz. Her şeyden, hatta camiden dahi önce okul yapılmalıdır. Aksi taktirde daha önceden birçok benzerini gördüğümüz gibi milletin mahf ve yok olması kaçınılmazdır.

Yazaramız: Asyalı halk içinde Japonlardan sonra kültür ve eğitim alanında gelişmeye en fazla eğilim gösteren ve hükümetten yeterince yardım görmedikleri halde zorunlu eğitimi başarıyla

* Rusya'nın Volga-Ural bölgesinde, bugünkü Tataristan, Başkırdaştan, Çuvaşistan ve bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Kırım bölgelerinde yaşayan Türkler, yaşadıkları bölge coğrafi olarak Kuzeyde kaldığından dolayı "Şimal Türkleri" veya "Kuzey Türkleri" olarak anılırlar.

uygulayan Rusya Müslümanları ve daha doğrusu Kuzey Türklerindeki uyanış ve yenileşme hareketlerinin nasıl başladığı ve ne suretle geliştiğini açıklar mısınız?

Gaspıralı Bey: 1880 tarihinden önce Rusya Müslümanları pek derin bir gafflet uykusunda idiler. Bu tarihten sonra bir uyanış hareketi başlamış ve bunun sonucunda bütün millet eğitime sarılmıştır. Yirmi sene zarfında, Rusya Müslümanlarında, cami ve mescit gibi kurumların dahilinde bulunan mektep ve medreseler tamamen usul-i cedid okullarına çevrilmiştir. Gerçekte, bu okullar Avrupa okulları derecesinde muntazam sayılamaz ise de önceki koşullar göz önüne alındığında halkın ihtiyacını karşılamaya fazlasıyla yetmiştir. Eğitime karşı millette uyanan bu yeni anlayışın neticesi olarak sözü geçen süre zarfında 6.000 okul vücuda gelmiştir. Yeni usulde eğitim veren bu kadar okulun gereksinim duyduğu öğretmenlerin nereden yetiştiğine gelince; onlar da yeni kurulan öğretmen okulundan yetiştiler. Çünkü Rusya'da Müslümanlara mahsus olarak, şimdi olduğu gibi o zaman da bir öğretmen okulu yoktu (Rusça tedrisata mahsus öğretmen yetiştiren öğretmen okulları hariç). Yeni usulde eğitim verecek Türk okullarında görev yapacak öğretmenlerin yetişeceği tek okul, 1883 tarihinde Bahçesaray'da tesis edilen "Öğretmen Tecrübe Okulu" olmuştur. Her sene Rusya'nın çeşitli yerlerinden birçok öğretmen buraya gelip yeni usulde eğitim veren ilk öğretim okullarında uygulanacak tedrisatı ve eğitim sistemini ve bunların uygulanmasını öğreniyorlardı. Öğrenim süresi üç-dört hafta idi. Tecrübe Okulunda öğrenime gelen öğretmenlerden hiçbir bedel alınmamakta, yalnız bu öğretmenlerden, Tecrübe Okullarındaki eğitimlerine karşılık memleketlerine döndüklerinde kendileri gibi usul-i cedid sistemine

aşına olacak en az iki öğretmen yetiştirmeleri hakkında söz alınıyordu.

Bu suretle Rusya Müslümanları arasında yayılan usul-i cedide okullarının eğitim süresi üç sene olup, ders programı dahilinde anadilinde okuyup yazmak, Türkçe dil bilgisi, tatbiki kolay birçok meseleler ile birlikte güzel yazı yazma sanatı ve coğrafya, tarih, fen vesair ilme ait malumat bulunuyor idi. Yeni usuldeki bu ilk öğretim okullarında erkek ve kız öğrenciler birlikte okuyordu. Bazı yerlerde ise erkek ve kız öğrenciler için ayrı ayrı okullar vücuda getirilmişti. Bu okullarda takip olunan gaye, bu okullardan yetişecek kimselerin okuma ve yazmaya muktedir olması ve ileride, okulda edindikleri bilgi ve eğitimlerini ilerletme ve genişletmeye hevesli olmalarının sağlanmasıdır. Zaten, pedagoji kuralları gereğince bu gibi okullarda, gerekli bilgi ve eğitim verilirken, eğitimini ilerletme fikri öğrenciye aşılanır.

Hakikaten bu gibi okullardan, bilgi ve eğitimini genişletmeye hevesli olarak yetişen öğrenciden Rus yüksek eğitim kurumlarına giremeyenler, bir bilim dalında ihtisas sahibi olamasalar da hepsi, sahip oldukları bilgi ve düşünme kabiliyetleriyle aydın birer kişi olmaktadırlar. Bunun neticesi olarak Rusya Müslümanlarında ve bilhassa Kuzey Türklerinde günümüzde okuma yazma bilmeyen olmadığı gibi, gençlerin büyük kısmı, ilk öğretimde almış oldukları terbiye gereğince devamlı surette okuyup, araştırmakta ve gelişmeleri yakından takip etmekte olduklarından milli, kültürel ve sosyal her türlü olaydan, değişim ve yenilikten haberdar bulunuyorlar. Ticarethaneler, fabrikalar gibi ticari kuruluşlardaki Tatar çalışanlarının hepsinin, ülke ve dünya gündeminden oldukça haberdar olduğu gibi, milli ve kültürel

sorunlarla da fikren ve fiilen bir dereceye kadar meşgul bulunduğu görülür.

Usul-i cedid okullarında takip olunan bu, eğitimin sürdürülmesine heveslendirici ve buna yol gösterici uygulama sayesinde ,bir taraftan Rusya Müslümanları eğitim ve kültür bakımından ilerlediği gibi diğer taraftan da halk arasındaki cahilâne taassup son derece azalma göstermiştir.

Bir taraftan çocukların velileri ve diğer taraftan okullara devam eden öğrencilerde ilim ve irfana karşı görülen fevkalade ilgi, heves ve muhabbet neticesi olarak halk yalnız erkek çocuğunu değil, kızlarını da, tutucu çevrelerin eleştirilerine rağmen, imkanların izin verdiği ölçüde eğitim görmeleri için okula göndermeye çalışmıştır. Bu durumun ilginç sonuçları da görülmemiş değildir. Mesela bir köy imamı; kızını ilk öğrenim veren bir milli okulda okuttuktan sonra Rus jimnazyumuna* ve buradan sonra da üniversitenin tıbbiye şubesine veriyor ve nihayet bir gün bu köy imamının kızı koca bir doktor oluyor. Bu olay, tüm Türk kızlarına ve hatta Rus okullarına ve usul-i cedid okullarına kuşkuyla bakan tüm müftülerin, imamların ve pek çok tutucu ailelerin kızlarına örnek olacak nitelikte olup, bu olay, Rus yüksek öğretim kurumlarının kapılarının açılmasına da imkan verecek niteliktedir. Bugün, Petersburg Üniversitesi'nin çeşitli branşlarına yirmiden fazla Türk kızı devam etmekte olduğu gibi Moskova Üniversitesi'nde dahi on kadar Türk kızı vardır. Bundan başka Harkov ve Kiev Rus yüksek öğretim kurumlarında birçok Türk kızı eğitim görmektedir. Rus orta öğretim kurumlarına devam eden Türk öğrencilerin sayısı daha da

* Jimnazyum: Rus orta öğretim okulu (lise dahil).

fazladır. Petersburg üniversitesinden mezun olan Türk kızlarından Fatma Hanım eğitimi esnasında o kadar gayret göstermiştir ki, nihayet profesör adaylığına kabul edilmiştir. Bir gün bu Türk kıza Rus üniversitelerinden birinin öğretim kurulunda bulunacaktır. Halk arasında eğitim ve okuma hevesi uyanmasından dolayıdır ki, 1882 tarihinden önce Rusya'da tek bir Türk gazetesi olmadığı halde bugün Kazan, Orenburg ve Petersburg gibi şehirlerde çeşitli günlük gazete ve dergiler yayınlanmaktadır. Bu gazetelerin abone sayısı 60.000 ile 70.000 arasındadır. Daha önce de söylediğim gibi, köylü olsun şehirlili olsun Kuzey Türklerinde okuma yazma bilmeyen genç pek azdır. Rusya Müslümanları arasında kitap yayıncılığı da son derece gelişmiştir.

Rusya Müslümanlarının kültürel anlamda ne kadar canlı olduğuna bir örnek de bazı memleketlerdekinin aksine, onlarda aydın kesim ile halk arasında ayrı gayrı bulunmamasıdır. Aydın kesim ne düşünüyor, ne planlıyor ise derhal tüm halk bundan haberdar olur ve ona göre durum analizi yapıp bunun sonucunda bir karara varır ve bunu dile getirir. Rusya Müslümanları genel anlamda, dimağı sağlam, iyi düşünür ve düşündüğünü iyi icra eder bir insana benzemektedir. Onlarda aydın kesim düşündüğünde kitle bundan mutlaka haberdar olur ve kendisine düşen vazifeyi yerine getirir.

Rusya'da, Rusya Müslümanlarının menfaatlerine dair hiçbir milli, toplumsal, ekonomik mesele yoktur ki, bütün kamuoyunu harekete getirip onu düşünmeye ve konuyla ilgili bir karar vermeye sevk etmesin. Ortaya bir mesele çıkacak olursa bütün millet derhal harekete geçip bütün meclislerde, toplantılarda bu sorunu tartışır. Hatta iki kişi bir araya gelse, aralarındaki sohbet mutlaka bu

meseleye ait olur. Herkes fikir ve düşüncesini ortaya döker. Nihayet kamuoyu o mesele hakkında olumlu veya olumsuz yönde bir karara varır. Eğer verilen karar, uygulamaya koyulması için bazı girişimlere muhtaçsa derhal birçok kişi işini gücünü bırakarak millet işi, toplum vazifesi diye vicdanen, varılan bu kararın uygulamaya konmasına gayret eder.

Yalnız, Rusya'nın Asya topraklarında ve bilhassa Türkistan'daki Müslümanlar arasındaki kültürel uyanış ve ilerleme hareketi daha yeni ortaya çıkmıştır. Burada yenileşme hareketinin daha geç ortaya çıkmasına rağmen yakın zamanda Kuzey Türklerinin seviyesine yetişileceği kesindir.

Yazarımız: Efendim, Rusya Müslümanları hâlâ ağırlıklı olarak eğitim meselesiyle mi uğraşıyorlar?

Gasprinski Bey: Bir milletin ilerleme ve kurtuluşu için ilk şartın eğitim olduğunu söylemiştim. Eğitim olmadan ne refah, ne mamuriyet, ne sanayileşme mümkün değildir. Rusya Müslümanlarında ise artık eğitim alanındaki yenileşme hareketleri iyice yerleşmiş olduğundan, sorunun tamamen aşılması ancak bir zaman meselesinden ibaret kalmıştır.

Bugün bütün kamuoyu ekonomik sorunlar ile meşgul bulunmaktadır. Dolayısıyla şimdiki zamana "ekonomi devri" denilirse pek doğru olur. Bugün mevzu bahis olan ülke meseleleri; banka, şirket, fabrika vb. ticari kuruluşların tesisi gibi ekonomik konulara aittir. Bugün, Rusya Müslümanlarının milletçe tanınmış rehberleri bütün dikkatlerini bu noktaya yöneltmişlerdir. Müslüman köylerinde yeni yeni şirketler kurulmakta, ayrıca, bunların kurulmasının kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi amacıyla, bu şirketlere kuruluş aşamasında veyahut sonrasında belirli miktarda

kredi sağlayan cemiyetler vücuda getirilmektedir. Şehirlerde ise buna karşılık gelen bankalar tesis edilmektedir ki, bunların tesisinden maksat, esnaf ve küçük tüccara mali yardımda bulunmaktır. Bugün bu kuruluşlar epey ilerleme kaydetmiştir. Bu arada, Bahçesaray'da bundan dört sene önce kırk bin ruble sermaye ile kurulan bankanın son sene bilançosu tam yirmi üç milyon ruble olmuştur ki, bunun üç milyonu kendi sermayesiyle döndürdüğü iş ve kalanı da komisyon ve imalat üzere gerçekleştirdiği işlemlerdir. Bankanın defterlerini tutan memurdan başka, genel memurları ve iki yöneticisi, yönetim kurulu başkanı Türk'tür".

Bundan sonra yazarımız Petersburg'da Müslüman (Rusya Türkleri) ileri gelenleri tarafından akdedilmekte olan meclis-i umumi hakkında soru sorduğu zaman İsmail Gasprinski Bey biraz rahatsız olduklarından dolayı* sözü geçen meclise gitmediklerini ve bu hususta şimdilik fazla malumatları olmadığını beyan etmişlerdir. Bunun üzerine yazarımız Gasprinski Bey'e teşekkür ederek kendilerinden ayrılmıştır.

Kaynakça

-“İsmail Gaspralı Bey ile Mülakat”, *Tasvir-i Efkar*, sayı: 1134, 27 Haziran 1914.

-KIRIMLI, Hakan, “Türk Dünyasını Silkeleyen Adam: Gaspralı”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, sayı 335, Eylül 2001.

* İsmail Gaspralı Bey bu röportajdan yaklaşık 3 ay sonra vefat etmiştir.

-SARAY, Mehmet, "İsmail Gaspıralı Bey ve Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği", *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.

-YÜKSEL, Zuhâl, "Gaspıralı ve Dil Birliği", *Türk Edebiyatı Dergisi*, sayı 335, Eylül 2001.